

Manuál pro učitele

New Czech Step by Step a
Tschechisch Schritt für Schritt

O hledání nových pojmů ve výuce češtiny pro cizince

Čeština pro cizince je obor, který v posledních letech prochází vskutku dynamickým vývojem. Díky změně politické a ekonomické situace se o češtinu začalo zajímat mnohem více studentů než doposud. S tím vznikla i potřeba nových učebních metod, přístupů a pomůcek. Při psaní učebnic Czech Step by Step a New Czech Step by Step jsem se setkala i s problémem, který dal název tomuto článku - s potřebou některých nových pojmů. V následujícím textu bych proto chtěla zdůvodnit volbu a vysvětlit užití několika pojmů, které používám ve své učebnici NEW Czech Step by Step a její německé mutaci Tschechisch Schritt für Schritt.

Když jsem před lety začala učit češtinu pro cizince, ocitla jsem se v zajímavé situaci. Nikdy jsem češtinu na vysoké škole nestudovala. Proto jsem chápala a dokonce i sdílela úhel pohledu studentů. Spolu s nimi jsem totiž nahlížela svůj rodný jazyk zvenčí, z jejich pozice - tedy ne ex cathedra, ale jako "ex lavice". Nebyla jsem sama: rodilí mluvčí svůj jazyk prostě obvykle příliš reflektovat nepotřebují. Nedávno mi v rozhovoru o češtině náš přední filozof a překladatel Hegela Milan Sobotka žertem řekl: "Vidím, že jsem prožil celý život, aniž bych měl tušení o existenci druhé pozice v české větě!" Vědět o existenci druhé pozice, tedy místu, kde se shromažďují a určitým způsobem řadí nepřizvučná enklitika, je ovšem pro cizince studujícího češtinu nesmírně důležité, protože jinak se velice komplikuje jeho porozumění české větě.

Tento příklad naznačuje, jak vzdálená mohou být východiska rodilých a nerodilých studentů češtiny. Domnívám se, že výuka češtiny jako mateřského jazyka a výuka češtiny jako cizího jazyka jsou z podstaty věci dva obory s odlišnými metodami a postupy výuky, a tudíž i s odchylkami v názvosloví. Naprosto tím nemám na mysli, že by se stávající pojmy české gramatiky měly nějak měnit. Existuje však několik rozumných důvodů, proč o nových

pojmech ve výuce češtiny jako cizího jazyka přemýšlet. Jednak je to skutečnost, že se my, praktičtí učitelé češtiny pro cizince, stále častěji setkáváme se studenty z nejrůznějších jazykových oblastí, kteří mají malé nebo dokonce nulové lingvistické vzdělání, a stávající pojmový aparát je pro ně příliš komplikovaný. Dále přibývá studentů, kteří potřebují češtinu především pro komunikaci, potřebují se rychle naučit jazyk, ne se učit "o jazyku". Oběma jmenovaným skupinám studentů je zapotřebí jazykové a gramatické jevy vysvětlovat jednoduše a přístupně. A za třetí, některé věci Čechům prostě vysvětlovat nemusíme, a proto v tradiční české gramatice pro Čechy jejich pojmenování zcela chybí. Myslím, že ze všech těchto důvodů vyvstává potřeba pojmenovat určité jevy, se kterými se studenti ve výuce nutně setkávají.

Už první nový pojem, který je pro cizince studujícího češtinu užitečný již v počáteční fázi studia, v tradiční české gramatice nenajdeme, protože je pro rodilého Čecha zholá zbytečný. Každý český prvňáček by určitě vyprskl smíchy, kdybychom mu řekli, že ten židle je hezká nebo ta džus je dobrá. Tato chyba, tedy špatné určení gramatického rodu substantiva, je však naopak pro cizince mluvícího česky typická. Z potřeby pomoci studentům se správným určením rodu tedy vyplynul pojem, který používám ve své nové učebnici Czech Step by Step: totiž majoritní/ minoritní koncovky substantiv (majority/minority endings of nouns). Ve staré verzi ještě používám pojmy typické/méně typické koncovky substantiv (typical/less typical endings of nouns).

O uvedených pojmech a jejich použití, spojeném s barevným kódováním rodu, se podrobněji zmiňuju ve svém článku *Dá se číst čeština odzadu?*, a proto ho zde vysvětlím jen stručně. Jde o to, že většina (přibližně 70 %) českých substantiv má v nominativu sg. typické, tedy majoritní koncovky: je to konzontan pro maskulina, -a pro feminina a -o pro neutra. Tato skutečnost je významnou pomůckou pro určení gramatického rodu, který je nejen klíčem k deklinaci substantiv, ale i nepostradatelnou pomůckou pro správné vyjádření shody rodu v rámci věty. Pokud tedy studenti vědí o existenci majoritních koncovek, nemusí učebnice nebo učitel při prezentaci nových slov explicitně zmiňovat rod každého nového substantiva, ale věnuje pozornost pouze substantivům s minoritními koncovkami (označení zkratkou, v případě Czech Step by Step barvou). - Zkušeni učitelé ovšem vědí, že se vyplatí věnovat pozornost i minoritním koncovkám, které se postupně stávají do značné míry spolehlivým ukazatelem rodu substantiva. Jako příklad můžu uvést svoji zkušenost, kdy mě jedna středně pokročilá americká studentka požádala o český význam slova inheritance. Když jsem jí ho řekla, okamžitě podle koncovky identifikovala jeho rod a plynule navázala jako jakýkoliv rodilý mluvčí: "...a to dědictví bylo velké...".

Pojem majoritní koncovky nalézá významné uplatnění i ve výuce shody rodu ve větě.

Další pojem sice s rodem substantiv volně souvisí, používám ho však pouze dočasně v počáteční fázi výuky. Jde o anglický pojem -y adjectives/-i adjectives, který může alternativně doplnit tradiční termín tvrdá/měkká adjektiva (jako český ekvivalent používám pojem ypsilon adjektiva/-í adjektiva) Výhoda tohoto pojmu spočívá v tom, že nezatěžuje studenty začátečníky výkladem o roli tvrdých a měkkých konzontanů v češtině, který může v této fázi výuky působit jako příliš abstraktní a komplikovaný, ale obrací jejich pozornost k empiricky snadno ověřitelnému zakončení nominativu sg. adjektiv. (Zdůrazňuju ovšem, že použití tohoto pojmu vychází z potřeb prakticky orientované výuky, je limitované a není upotřebitelné pro univerzitní výuku, kde studenti musí uvažovat o jazyce jako systému. Na druhé straně však velká část zájemců a o jazyk končí se studiem na komunikační úrovni B1, a právě pro ně je tato informace dostačující).

Další nový pojem, který si praxe výuky češtiny pro cizince vyžádala, je pojem "na-slova"

("na-words"). Tento zjevně "nevědecký" pojem došel podle mých zkušeností velké obliby, a to jak mezi učiteli, tak mezi studenty. "Na-slova" jsou vlastně lokality a instituce, u kterých v dynamickém i statickém užití používáme prepozici na (např. jdu na koncert, jsem na koncertě). Potíž je v tom, že pravidla zde sice existují, ale jsou velmi složitá a pro studenta začátečníka těžko uchopitelná. Představte si situaci, kdy chcete říct, že jdete nebo jedete "na poštu", "na policii", "na Moravu" nebo "na diskotéku" a v duchu tápete ve všech těch pravidlech a poučkách: je to povrch, prostor vnímaný jako otevřený nebo nelimitovaný, akce nebo aktivita, veřejná instituce v jejím abstraktním významu, ostrov či poloostrov nebo je to prostě jenom nějaká výjimka? - Záměrně zde uvádím vše, co by si student měl pamatovat, aby bylo zjevné, jak obtížná tato pravidla jsou. Je proto mnohem jednodušší, když si student začátečník zapamatuje, že pošta, policie, Morava a diskotéka jsou prostě "na-slova". Logika věci ztělesněná pravidly se samozřejmě vysvětlit musí, ale především je nutné použití "na-slov" zautomatizovat pomocí drillů, cvičení a častého používání.

Z problémů s dalším pojmem musím chtít nechtít "obvinít" angličtinu (moji anglicky mluvící přátelé a kolegové at' prominou!). Ve výuce češtiny pro cizince se dříve nebo později dostaneme k tvarům jít - chodit, jet - jezdit, nést - nosit, vést - vozit atd. Česká terminologie jim vymezila název determinovaná a nedeterminovaná slovesa pohybu (determined/indetermined verbs of motion). Problém je v tom, že anglické determined znamená něco docela jiného než české determinovaný. Tento gramatický pojem je pro anglicky mluvící studenty spíše matoucí než vysvětlující, a taky studenti z ostatních jazykových oblastí si ho zapamatovávají jen s obtížemi. Domnívám se, že pro nelingvisticky a prakticky orientovanou výuku postačí, když od tohoto pojmu upustíme a budeme se snažit nalézt jiný. Ve svých učebnicích používám jednoduchý a praktický pojem "dlouhá"/"krátká" slovesa pohybu ("long"/"short" verbs of motion). Tento pojem sice rezignuje na implicitní gramatickou definici, informuje však studenty o empiricky ověřitelné skutečnosti. Nedeterminované formy jsou totiž většinou delší než determinované, např. chodit - jít, jezdit - jet, nosit - nést, vozit - vézt, vodit - vést. Výjimku tvoří dvojice létat - letět (zde je ale dlouhá samohláska) a běhat - běžet. Oba pojmy (pojem nedeterminovaná a determinovaná slovesa pohybu i pojem dlouhá a krátká slovesa pohybu) ostatně stejně potřebují dodatečné gramatické vysvětlení. Praktická rozlišovací schopnost a přístupnost nového pojmu je však podle mého názoru přece jen poněkud vyšší. Pro jeho ne stoprocentní uplatnitelnost však tento pojem používám s pomlčkami. Pozornost věnuju rovněž zápisu těchto tvarů. Zatímco vid ozřejmuju důsledným zápisem s lomítkem ve tvaru imperfektivní tvar/perfektivní tvar (např. dělat/udělat), slovesa pohybu uvádím s pomlčkou vždy v pořadí dlouhý tvar - krátký tvar. (např. chodit - jít).

Rovněž další pojem a větná struktura s ním spojená je problémem zejména pro anglické mluvčí. Jde o větné konstrukce typu líbí se mi a bolí mě. V převážně většině vyjadřují vnímání fyzických stavů, konstatování věku (bolí mě..., svrbí mě..., je mi dobře/špatně, je mi 30 let), pocity (těší mě, trápí mě, mrzí mě, stýská se mi), dojmy a postoje (baví mě, nudí mě, zajímá mě, líbí se mi, chutná mi, chce se mi, zdá se mi, hodí se mi, vadí mi, chybí mi, patří mi). Soustřeďují se tedy na procesy vnímání, prožívání a hodnocení. Tyto strukturně poměrně jednoduché obraty se zejména pro anglické mluvčí často stávají tvrdým oříškem. U všech těchto typů promluv se totiž reálný subjekt vnímání v jazykovém vyjádření promítá v gramatický objekt. (Mluvím zde pouze o angličtině, protože jiné jazyky, např. němčina a francouzština, používají struktury obdobné češtině.) Ve výuce je výhodné upozornit studenty na podobnost těchto konstrukcí. Používám proto pojem dativní/akuzativní objektové konstrukce (dative/accusative object-centered constructions). Tento pojem totiž upozorňuje na podobnost struktury, kterou lze vyjádřit schématem sloveso - předmět v akuzativu/dativu - podmět v nominativu/větný člen typu adverbiale. (Z hlediska metodiky výuky je dobré zdůraznit, že v převážně většině případů se na místě předmětu objevuje osoba nebo alespoň živá bytost, která je "vystavena" prožívání různých

pocitů, vjemů a z nich vyplývajících postojů.) Dalším spojujícím rysem těchto konstrukcí je pořádek slov v případě, že jsou použity tzv. krátké nepřízvučné formy osobních zájmen, které se objevují v druhé pozici ve větě.

Na závěr bych chtěla zdůraznit, že mi nejde o teoretická řešení dané problematiky, ale o potřeby každodenní praktické výuky češtiny. Svůj text míním jako slovo do diskuse, jako východisko k hledání nových řešení nebo naopak k jejich zavržení a k potvrzení řešení starých a osvědčených. Budu vděčná za názor čtenářů.